

Carme Colomina

Investigadora sènior, CIDOB
@carmecolomina

La precampanya electoral europea va arrencar amb les denúncies d'unes suposades interferències russes en els comicis. El primer ministre belga, Alexander De Croo, va assegurar que Rússia s'havia acostat a alguns membres del Parlament Europeu i «els havia pagat per promoure la propaganda» del Kremlin, i el Govern txec va sancionar un lloc de notícies anomenat *Veú d'Europa*, que, segons Praga, era part d'una operació d'influència prorussa. Al novembre del 2023, un estudi encarregat per l'[Autoritat per als partits polítics europeus i les fundacions polítiques europees](#) per analitzar les possibles ingerències estrangeres que poden afectar els processos democràtics a la Unió Europea (UE) ja advertia que les eleccions a l'Eurocambra, pel fet de desplegar-se en 27 eleccions individuals en tot el continent, «són particularment susceptibles a interferències externes a causa de la seva complexitat» i del potencial que suposa que un únic «atac reeixit en un país pugui sembrar dubtes sobre tot el procés». En aquest context, la Comissió Europea va presentar al desembre un paquet de mesures anomenat «Defensa de la Democràcia», que incloïa un polèmic [projecte de llei de registre de representants d'interessos estrangers](#), segons el qual totes les organitzacions amb finançament estranger que duguin a terme accions d'interès s'haurien d'inscriure en un registre de transparència a escala de la UE.

Tot això demostra el grau de confrontació geopolítica que envolta unes eleccions decisives per al futur de la Unió. Les urnes han esdevingut el test més directe a les vulnerabilitats que afecten els sistemes democràtics europeus: des de l'erosió a la confiança institucional fins a la polarització dels debats i els afectes; des de la capacitat tecnològica per falsejar la veritat fins a l'impacte de les respostes a la desinformació com a problema social. Al cap i a la fi, es tracta d'una vulnerabilitat feta de molts factors i d'un desafiament que requereix una resposta complexa i multinivell.

Debilitats prèvies, online i offline

La *propaganda* del passat, etiquetada ara com a *desinformació*, amb una capacitat de disseminació sense precedents gràcies a l'impuls tecnològic i a la combinació de tàctiques, tècniques i procediments diversos, s'ha convertit en una «pressió sistèmica cada vegada més

Les urnes han esdevingut el test més directe a les vulnerabilitats que afecten els sistemes democràtics europeus.

gran» per a la Unió Europea (Parlament Europeu, 2016). La desinformació és un desafiament geopolític i un problema social. És un instrument per a la ingerència externa però també per a l'erosió de fragilitats internes.

Per això, en l'estratègia europea contra la desinformació conflueixen dues lògiques diferents: la (geo)política i la mediàtica; la lògica de la seguretat i la de la resiliència social. La desinformació té com a objectiu desestabilitzar societats, atacant directament espais civils amb l'objectiu de fomentar la polarització i el malestar, quan no el conflicte (Freedman *et al.*, 2021). Tanmateix, la difusió de la desinformació no es produeix en el buit. La seva capacitat de penetrar en els debats públics, de confondre o erosionar, per exemple, la confiança en institucions o processos electorals, beu moltes vegades de divisions socioculturals existents; apunta cap a vulnerabilitats prèvies i cap a determinats grups suposadament inclinats a confiar en unes certes fonts o narratives, que poden contribuir de manera voluntària o involuntària a la seva difusió.

Vivim immersos en un espai mediàtic amb excés de continguts i de desconfiança en les fonts d'informació tradicionals. La pèrdua progressiva d'autoritat del periodisme (Carlson, 2017) i la feblesa dels sistemes mediàtics en gran nombre dels països de la Unió han influït en aquest desconcert.

D'una banda, la concentració de mitjans de comunicació, com a amenaça a la pluralitat informativa, ha arribat a un nivell de risc molt alt a tot el continent, i especialment a Bulgària, Grècia, Hongria, Malta, Polònia, Romania i Eslovènia¹. De l'altra, les plataformes digitals coexisteixen i interactuen amb moltes altres forces desinformatives, en línia i fora de línia: la retòrica de determinades elits polítiques o la programació d'alguns mitjans de comunicació tradicionals tenen més capacitat d'influència i de difusió de narratives falses que algunes xarxes socials o alguns *pseudomitjans* al punt de mira dels legisladors. En aquesta qüestió el dilema és doble. La televisió i les narratives que circulen entre «membres de confiança de la comunitat» són altament influents en la configuració de les creences i els comportaments de les persones, mentre que el creixent nombre de plataformes digitals dilueix l'efectivitat de les accions concretes que algunes d'elles puguin prendre per contrarestar la difusió de notícies falses (Bateman i Jackson, 2024). Per tant, la desinformació és un problema social que va molt més allà del poder dels gegants digitals, i fins i tot de la idea d'ingerència externa. Els discursos *online* i *offline* es retroalimenten. I entre els grans amplificadors de determinades narratives desinformatives es troben mitjans o individus locals.

Eleccions europees i acceleració reguladora

Les eleccions al Parlament Europeu han actuat com a fil conductor de la resposta normativa de la UE contra la desinformació. Només cal veure com els contextos electorals han coincidit en els darrers anys amb el desplegament de mesures i regulacions que la Unió Europea ha anat assajant en la seva particular aproximació a la lluita contra les notícies falses.

1. Dades del [Media Pluralism Monitor](#), un projecte d'investigació de l'Institut Europeu de Florència que avalua la salut dels ecosistemes mediàtics a Europa.

L'any 2014 va ser el moment d'irrupció, de presa de consciència: la manipulació informativa i les interferències híbrides van entrar en el debat europeu, encara de manera incipient i a petició de les repúbliques bàltiques, preocupades per l'evolució del conflicte a Ucraïna i el seu impacte en l'opinió pública d'aquests països. La desinformació s'entenia llavors únicament com una amenaça exterior de la qual alguns estats membres se sentien completament allunyats, la qual cosa dibuixava una Europa de diferents velocitats davant la desinformació, especialment des d'un punt de vista legislatiu (Magallón, 2019).

Tanmateix, ràpidament, la complexitat del fenomen va desplegar un catàleg d'episodis polítics —al referèndum del Brexit, al Regne Unit, i a les eleccions presidencials dels Estats Units del 2016, o durant les campanyes electorals a França i Alemanya durant l'any 2017— que van obligar a mirar més enllà. Va ser el moment de la diversificació i l'acceleració: es va publicar l'Informe del Grup d'Experts d'Alt Nivell sobre les notícies falses i la desinformació en línia (2018), que va establir les primeres bases conceptuals del fenomen; també es va aprovar un Codi de pràctiques sobre desinformació, el primer mecanisme autoregulator acordat entre les institucions europees i els representants de les grans plataformes en línia i de xarxes socials. El Codi trencava amb la coartada d'intermediació asèptica a la qual es van aferrar durant anys les grans plataformes digitals. Encara que, des del punt de vista de la responsabilitat sobre el contingut, aquesta estratègia es va interpretar com una externalització a favor d'empreses privades del poder de regular el discurs públic en línia, amb l'impacte polític i social que això suposa (Colomina i Pérez-Soler, 2022).

Per a les eleccions europees del 2019, la UE ja havia posat les bases de la seva estratègia normativa, geopolítica i conceptual, i les plataformes havien començat a prendre mesures. Per la seva banda, les institucions europees van reforçar els instruments per a la protecció de la informació i el periodisme amb la posada en marxa de l'Observatori Europeu de Mitjans Digitals (EDMO), que actua com a centre de connexió perquè els verificadors de dades i els acadèmics col·laborin entre si, al mateix temps que els encoratja a contribuir a l'alfabetització mediàtica. La pandèmia de la COVID-19 va accelerar l'impacte del fenomen a escala global, així com la necessitat de coordinació.

La construcció d'aquest marc de governança comunitari, però, ha fet un salt qualitatiu molt important just abans de les eleccions europees del 2024 amb l'aprovació de dues propostes legislatives importants. La primera, que ha entrat en vigor al febrer, és la Llei de serveis digitals (DSA, per les seves sigles en anglès), convertida en la principal eina i la primera de caràcter regulador *fort* de la UE, amb una clara aposta per l'adopció de mecanismes de control, traçabilitat i denúncia d'activitats o serveis il·lícits que es puguin prestar en línia, i amb capacitat sancionadora. La segona aposta ha estat l'aprovació del [Reglament europeu de la intel·ligència artificial](#) (IA), que pretén regular els riscos de l'ús de la IA, i imposa un Codi de conducta ètic emparat per multes milionàries a l'empresa que l'incompleixi. La UE es converteix així en la primera jurisdicció a comptar amb una norma específica sobre la matèria, encara que també deixi molts dubtes per aclarir.

La construcció d'aquest marc de governança comunitari ha fet un salt qualitatiu molt important just abans de les eleccions europees del 2024 amb l'aprovació de dues propostes legislatives importants. La primera, és la Llei de serveis digitals, amb capacitat sancionadora. La segona, ha estat l'aprovació del Reglament europeu de la intel·ligència artificial.

L'intent d'assassinat del primer ministre eslovac, Robert Fico, en un context d'extremada polarització i a poques setmanes d'unes eleccions clau pel futur d'Europa va fer saltar les alarmes de la violència política.

Tanmateix, tot això demostra que, davant els comicis del juny del 2024, ens trobem en un nou escenari, amb més instruments, però també amb un nou temor per la irrupció de la IA. En tenim precedents. A les [eleccions a Eslovàquia](#), celebrades el 30 de setembre de 2023, i a les parlamentàries de Polònia, del 15 d'octubre, les campanyes electorals es van veure alterades per la irrupció de suposades gravacions, generades amb intel·ligència artificial, per alimentar la desconfiança sobre la netedat d'aquells processos.

L'Agència de la UE per a la Ciberseguretat (ENISA) ha alertat del risc que poden suposar els *chatbots* d'IA, els *deepfakes* d'àudio i vídeo, i els anomenats *cheapfakes* (terme encunyat per [Joan Donovan](#) i [Britt Paris](#) per descriure tècniques bàsiques d'edició de vídeo amb la finalitat d'accelerar, alentir, tallar o recontextualitzar el material existent per crear enganyos) per als comicis al Parlament Europeu. Al seu [informe relatiu al 2023](#), l'ENISA advertia que el nombre de casos de desinformació i manipulació detectats durant l'any passat havia augmentat significativament respecte a l'anterior, i el contingut relacionat amb la guerra d'Ucraïna ocupava una posició central.

Polarització, mobilització i conseqüències

La desinformació contribueix a la polarització. Construeix relats convenientment dirigits a apel·lar a les nostres emocions. Existeix una clara relació entre les xarxes socials que impulsen la polarització política i la prevalença de la desinformació, que al seu torn soscaven potencialment la qualitat democràtica (Tucker *et al.*, 2018). La polarització ha anat modelant, cada vegada més, la contesa democràtica a tot Europa i la configuració política resultant de les urnes.

La lògica de l'enfrontament, la identificació d'*enemics*, tangibles o simbòlics, amb els quals establir una dinàmica d'oposició, permet reforçar nínxols, emocionar els partidaris i dominar l'agenda política i mediàtica (Pira, 2019). Aquesta polarització partidista té conseqüències ambivalents per a les democràcies: si bé és cert que diversos estudis demostren que pot tenir un efecte que mobilitzi l'electorat, també indiquen que aquest efecte està impulsat per les emocions (Ellger, 2023) i, per tant, mobilitzen a la contra. Amb la mateixa lògica, l'exposició a la desinformació pot, igualment, ajudar a activar partidaris i desactivar oponents.

El reforçament dels extrems, l'enduriment del llenguatge i la violència verbal contra l'adversari han tensat la campanya electoral i les dinàmiques polítiques a la Unió Europea. L'intent d'assassinat del primer ministre eslovac, Robert Fico, a mitjans del mes de maig, en un context d'extremada polarització i a poques setmanes d'unes eleccions clau pel futur d'Europa va fer saltar les alarmes de la [violència política](#).

A més, la [polarització](#) implica la fi del consens permissiu a l'entorn d'assumpes centrals de la construcció europea. L'impacte de la desinformació en el debat públic pot tenir, doncs, conseqüències directes en l'agenda política, especialment en temes sensibles per a l'opinió pública com els compromisos climàtics, el suport militar a Ucraïna o l'acolliment de refugiats (Marconi, 2023). De la por i de l'[ansietat geopolítica](#) pot emergir una Unió Europea, si més no, més introspectiva.

Referències bibliogràfiques

Bateman, Jon i Jackson, Dean. «Countering Disinformation Effectively. An Evidence-Based Policy Guide». Carnegie Endowment for International Peace (2024) (en línia) [Data de consulta 2.4.2024]

https://carnegieendowment.org/files/Carnegie_Countering_Disinformation_Effectively.pdf

Carlson, Matt. *Journalistic authority: Legitimizing news in the digital era*. Columbia University Press, New York, 2017.

Druckman, James N. i Levendusky, Matthew S. «What Do We Measure When We Measure Affective Polarization?». *Public Opinion Quarterly*, 83.1 (21 de maig de 2019), p. 114-122 (en línia) [Data de consulta 30.4.2024]

<https://doi.org/10.1093/poq/nfz003>

Ellger, Fabio. «The Mobilizing Effect of Party System Polarization. Evidence From Europe». *Comparative Political Studies* (setembre 2023) (en línia) [Data de consulta 30.4.2024]

<https://doi.org/10.1177/00104140231194059>

Freedman, Jane; Hoogensen Gjørsv, Gunhild; Razakamaharavo, Velomahanina. «Identity, stability, Hybrid Threats and Disinformation». *ICONO 14, Revista Científica de Comunicación y Tecnologías Emergentes*, vol. 19, núm. 1 (juny 2021) p. 38-69.

Iyengar, Shanto; Lelkes, Yphtach; Levendusky, Matthew; Malhotra, Neil, i Westwood, Sean J. «The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States». *Annual Review of Political Science*, 22 (maig 2019), p. 129-146 (en línia) [Data de consulta 30.4.2024]

<https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051117-073034>

Magallón Rosa, Raúl. «La (no) regulación de la desinformación en la Unión Europea. Una perspectiva comparada». *Revista de Derecho Político*, UNED, núm. 106 (setembre-desembre 2019), p. 319-347.

Marconi, Federica. «Disinformation ahead of the EU Parliamentary Elections: A snapshot from Bulgaria, Germany, and Italy». *European Policy Center* (2023) (en línia) [Data de consulta 2.4.2024]

<https://epc.eu/en/Publications/Disinformation-ahead-of-the-EU-Parliamentary-Elections-A-snapshot-fro~56f3c4>

Parlament Europeu. Resolució, de 23 de novembre de 2016, sobre la comunicació estratègica de la UE per contrarestar la propaganda de tercers en contra seva (2016/2030(INI)). Parlament Europeu (2016) (en línia) [Data de consulta 2.4.2024]

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_ES.html

Pira, Francesco. «Las elecciones europeas de 2019 y las fake news». *Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, núm. 26 (2019), pp 67-83.

Tucker, Joshua A.; Guess, Andrew; Barberá, Pablo; Vaccari, Cristian; Siegel, Alexandra; Sanovich, Sergey; Stukal, Denis, i Nyhan, Brendan. *Social Media, Political Polarization, and Political Disinformation: A Review of the Scientific Literature*. Hewlett Foundation, 2018.